

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ ДІЙ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ОРГАНІЧНИМ УРАЖЕННЯМ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

FORMATION OF SUBJECT ACTIONS IN CHILDREN OF EARLY AGE WITH ORGANIC INJURIES OF THE CENTRAL NERVOUS SYSTEM

У роботі розглянуто проблему ранньої корекційно-педагогічної роботи по формуванню предметних дій у дітей з органічним ураженням ЦНС. Врахування особливостей раннього віку – сенситивного періоду в становленні предметних дій, а також відсутність науково-методичної літератури з формування предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС визначили актуальність теми дослідження в галузі корекційної педагогіки. Мета дослідження: визначити зміст, методи і прийоми корекційно-педагогічної роботи по формуванню предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС. Вивчення особливостей розвитку дітей раннього віку з відхиленнями у психофізичному розвитку показало наявність у них неспецифічних маніпулятивних і неадекватних дій з предметами, труднощі в орієнтовно і виконавчою частинами діяльності, що вказує на незавершеність попереднього вікового етапу в розвитку. Більшість дітей діють з предметами без урахування фізичних властивостей, не виконують дії з мовленнєвою інструкцією, у них не сформоване наслідування як основний спосіб засвоєння громадського досвіду, відсутнє орієнтування на оцінку дорослим своїх дій. З метою проведення корекційно-педагогічної роботи з формування предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС були створені педагогічні умови, що включають в себе певний режим дня; адекватний характер спілкування і взаємодії педагога з дитиною; включення батьків в педагогічний процес; організацію предметно-розвиваючого середовища; проведення індивідуальних корекційно-педагогічних занять; розробку індивідуальних програм. Таким чином, становлення предметних дій ґрунтується на формуванні у дитини інтересу до предметів, іграшок при засвоєнні пошукових орієнтовно-дослідних дій у спільній діяльності з дорослим, а створені педагогічні умови та розроблені напрямки корекційної роботи з формування предметної діяльності у дітей раннього віку з органічним ураженням центральної нервової системи сприяють завершеності попереднього етапу розвитку - маніпулятивної діяльності і забезпечують розвиваючий ефект в становленні предметної діяльності як провідної, а також появи передумов до ігрової і продуктивним видам дитячої діяльності.

Ключові слова: діти раннього віку, органічне ураження центральної нервової системи, предметні дії.

The article examines the problem of early corrective and pedagogical work on the formation of objective actions in children with organic lesions of the central nervous system. Taking into account the peculiarities of early age - a sensitive period in the formation of objective actions, as well as the lack of scientific and methodological literature on the formation of objective actions in young children with organic lesions of the central nervous system determined the relevance of the research topic in the field of correctional pedagogy. The purpose of the study: to determine the content, methods and techniques of corrective and pedagogical work on the formation of subject actions in young children with organic lesions of the central nervous system. The study of the characteristics of the development of young children with deviations in psychophysical development showed that they have non-specific manipulative and inadequate actions with objects, difficulties in the orientation and executive parts of the activity, which indicates the incompleteness of the previous age stage in development. Most children act with objects without taking into account their physical properties, they do not perform actions from speech instructions, they have not developed imitation as the main way of assimilating social experience, there is no orientation to adult assessment of their actions. In order to carry out corrective and pedagogical work on the formation of objective actions in young children with organic lesions of the central nervous system, pedagogical conditions were created, which include a certain daily routine; adequate nature of communication and interaction between the teacher and the child; inclusion of parents in the pedagogical process; organization of the subject-development environment; conducting individual corrective and pedagogical classes; development of individual programs. Thus, the formation of subject actions is based on the formation of a child's interest in objects and toys during the assimilation of exploratory, orientational and experimental actions in joint activities with an adult, and pedagogical conditions have been developed for the formation of subject activities in young children with organic damage to the central of the nervous system contribute to the completion of the previous stage of development - manipulative activity and provide a developmental effect in the formation of subject activity as a leading one, as well as the appearance of prerequisites for playful and productive types of children's activities.

Key words: children of early age, organic lesion of the central nervous system, objective actions.

УДК 372.21+371.911+371.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.12>

Ковиліна В.Г.

к.пед.н., доцент,
доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Хома А.І.

магістрантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми. В даний час найбільш актуальною в спеціальній педагогіці і психології є проблема ранньої комплексної допомоги дітям з обмеженими можливостями здоров'я. Дослідниками зазначається, що серед дітей з обмеженими можливостями здоров'я велику групу складають діти з органічним ураженням центральної нервової системи (ЦНС).

Аналіз останніх публікацій. Сучасні дослідження доводять, що при ранньому початку цілеспрямованого корекційного впливу створюється можливість скоригувати і попередити вторинні відхилення в розвитку дітей [3; 4].

Вітчизняні психологи розглядають розвиток малюка як процес присвоєння їм суспільно-історичного досвіду людства, фіксованого

в продуктах матеріальної і духовної культури, при цьому вказують на залежність психічних процесів від характеру дитячої діяльності. Особливе значення в розвитку дитини раннього віку має провідна діяльність — предметна. Дослідники відзначають, що на основі практичних дій у дітей починають складатися елементарні форми мислення, розвиваються пам'ять, увага і мова. Сформованість предметних дій багато в чому визначає подальший психічний розвиток дитини, впливає на становлення різних видів дитячої діяльності (Л. Виготський, А. Запорожець, А. Леонтьєв, Д. Ельконін).

Важливість ранньої корекційно-педагогічної роботи по формуванню предметних дій у дітей з органічним ураженням ЦНС відзначається багатьма дослідниками в області спеціальної педагогіки і психології. У дітей з органічним ураженням ЦНС виявляються низький рівень сформованості інтересу до співпраці з дорослим і орієнтовно-дослідницької діяльності, затримка в становленні перших предметних дій. Таким чином, предметна діяльність не стає провідною в ранньому віці, що негативно позначається на всьому ході психічного розвитку дитини [1, с. 69; 2, с. 147].

Аналіз літературних джерел в області корекційної педагогіки показав недостатність науково-обґрунтованого змісту педагогічної роботи, спрямованого на формування предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС.

Мета дослідження: визначити зміст, методи і прийоми корекційно-педагогічної роботи по формуванню предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС.

Виклад основного матеріалу. Корекційна робота по формуванню предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС була включена в систему корекційно-розвиваючого навчання, здійснювалася у формі індивідуальних занять з дітьми та їх батьками, які відвідують дитячий реабілітаційний центр при Одеському обласному благодійному фонді «Майбутнє».

З метою проведення корекційно-педагогічної роботи по формуванню предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС були створені педагогічні умови, що включають в себе: певний режим дня; адекватний характер спілкування і взаємодії педагога з дитиною; включення батьків в педагогічний процес; організація предметно-розвиваючого середовища; проведення індивідуальних корекційно-педагогічних занять; розробка індивідуальних програм.

Необхідність в налагодженні і дотриманні режиму дня гуртувалася на фізіологічних процесах організму дитини, і сприяла його нормальному функціонуванню, будучи основною умовою своєчасного і правильного фізич-

ного і нервово-психічного розвитку, бадьорого настрою і спокійної поведінки. Заняття з дітьми проводилися в першій половині дня (з 9.00–13.00).

Адекватний характер спілкування і взаємодії дорослого з дитиною ґрунтувався на встановленні емоційно-особистісного контакту педагога з кожною дитиною. Використовуючи потішки, пісеньки, ігри, вправи, педагог виділяв кожного малюка, встановлював з ним довірчі відносини. Велика увага приділялася емоційній насиченості спілкування, формуванню інтересу дитини до близького дорослого (використовувалися засоби невербальної і вербальної комунікації), розвитку функцій обох рук і зорово-рухової координації в процесі дій з предметами, а також способам засвоєння суспільного досвіду: спільним діям з дорослим, вказівному жесту, наслідуванню, показу, мовної інструкції.

Враховувалися психофізіологічні умови для ефективного використання потенційних можливостей кожної дитини, Заняття вибудовувалося з урахуванням індивідуальних інтересів малюків, використовувалися різні види взаємодії з кожним з них. Емоційність дорослого стимулювала активність, підтримувала інтерес до предметів, грала інформативну роль у розвитку дітей.

Важливою умовою в роботі з дітьми була організація дистанції у взаємодії з дитиною. Педагог займав позицію партнера по відношенню до дитини, встановлював контакт «очі в очі», чому сприяли відповідна меблі (регульовані по висоті стільці), місце проведення ігор (на килимі, на диванчику, в ігровому куточку, за столом).

Щоб підтримати активність дітей на заняттях дорослим враховувалася необхідність зміни основних позицій дитини і дорослого: позиція дитини на колінах у дорослого; позиція дитини між ніг дорослого; позиція дитини спиною до дорослого; дитина навпроти дорослого; поруч за столом і т. ін.

Робота з батьками була спрямована на формування адекватних способів взаємодії у матері зі своєю дитиною, включала в себе: навчання матері проводити заняття в ігровій формі; регулярність проведення занять; формування у матері чутливості до змін поведінки дитини; навчання батьків умінням ставити пізнавальні завдання відповідно до можливостей дитини. Педагог пояснював матері зміст корекційно-педагогічної роботи з дитиною, в разі необхідності відповідав на виникаючі питання з планування, ходу і результатами заняття.

Основна роль педагога полягала в створенні змістовного спілкування матері з дитиною, яке було спрямоване на поступове ускладнення орієнтовно-дослідницької діяльності, збагаченню сприйняття, підвищенню пізнавальної

активності, формуванню соціальних форм взаємодії і мовної активності дитини. Для навчання батьків змістовній взаємодії і позитивним формам спілкування зі своїми дітьми використовувалися наступні організаційні форми: індивідуальні заняття педагога з дитиною в присутності матері, аналіз проведених занять, перегляд відеоматеріалів, лекції, практичні заняття, організація святкових ранків, круглих столів та ін. Корекційно-педагогічна робота педагога з дитиною велася за такими напрямками:

Формування у дитини інтересу до співпраці з дорослим в процесі маніпулятивних дій.

Формування у дитини орієнтування на оцінку дорослим своїх дій.

3. Розвиток у дитини функціональних можливостей кистей і пальців рук.

4. Формування пошукових орієнтовно-дослідницьких дій з предметами.

5. Формування співвідносних дій.

6. Формування гарматних дій.

Перераховані вище напрямки корекційно-педагогічної роботи з дитиною включалися в зміст занять поступово. На початкових етапах особлива увага приділялася першим двом напрямкам. Потім в зміст занять включалися і завдання, спрямовані на розвиток функціональних можливостей кистей і пальців рук. Надалі з дітьми проводилися ігри та вправи, спрямовані на розвиток пошукових орієнтовно-дослідницьких дій з предметами, де особлива увага приділялася формуванню співвідносних дій. Після того, як у дітей з'являлася можливість співпрацювати з дорослим, включалися завдання по формуванню у дітей гарматних дій.

Навчання дітей проводилося шляхом формування у них основних способів засвоєння суспільного досвіду (спільні дії з дорослим, наслідувальні здібності, дії по показу, по жестовій інструкції з мовним супроводом, дії по мовній інструкції дорослого).

Таким чином, поетапність засвоєння будь-якої дії передбачала зростання ступеня активності дитини в діяльності. Після кожного спільного виконання дії дитині надавалася можливість виконати його повторно, але з більшою самостійністю. В ігрових завданнях і дидактичних іграх дорослий, стимулюючи активність малюка, ніколи не випереджав його ініціативу. Важливо було надати дитині можливість поступово орієнтуватися на результат своїх дій в процесі поетапного освоєння маніпулятивних і предметних дій.

Важливо підкреслити, що в процесі корекційного навчання у дітей з різним рівнем сформованості предметних дій відзначалися відмінності в засвоєнні запропонованого змісту: за темпом, за способом засвоєння суспільного досвіду, умінням переносити сформовані

дії з предметами в нові ігрові завдання і нові ситуації.

На всіх напрямках корекційно-педагогічної роботи мовна інструкція дорослого реалізовувала специфічні завдання. Так мова дорослого визначала мету, завдання і загальні умови діяльності, способи дії, оцінку дій дитини. При цьому інструкція містила «ключові» слова, якими визначався вибір об'єкта або напрямок дії з ним. У ряді випадків виконання інструкції було досягнуто включенням в неї вказівного жесту, що допомагає дитині виділити з ситуації потрібний предмет, його властивість або положення в просторі; розподіл інструкції на частини. Часто позитивний результат досягався шляхом надання інструкції «образної» форми, мобілізує минулий досвід дитини («побудуй гараж», «паркан» і т.п.).

Педагог застосовував інструкцію в поєднанні з наочними і практичними методами навчання. Мовна інструкція по ходу заняття була чітка і проста. Спочатку педагог фіксував в мові все спільні дії, потім самостійні дії дітей, поряд з цим супроводжував дії дітей промовою, давав оцінку їх діям, вводив нові слова, давав зразки проголошення простих слів і фраз.

Розглянемо зміст корекційно-педагогічної роботи по формуванню у дитини інтересу до співпраці з дорослим в процесі маніпулятивних дій.

В процесі даної роботи вирішувалися наступні завдання:

- створити умови для виникнення у кожної дитини відчуття психологічного комфорту в процесі взаємодії з педагогом в новому просторі;

- встановити позитивний емоційний контакт педагога з кожною дитиною, як основу співпраці з дорослим;

- викликати емоційну, голосову, рухову реакцію на появу педагога, на ласкаве звернення педагога до дитини, звертати увагу дитини на присутність поруч педагога, іншого дорослого (батька, іншого педагога);

- формувати адекватне сприйняття навколишніх предметів, іграшок і інтерес до дій з ними;

- вчити дітей діяти спільно з педагогом, розуміти жестову і мовну інструкцію, спонукати до самостійних дій;

- вчити дітей звертатися до дорослого з проханнями (жестами, голосовими реакціями).

В ході занять з дітьми використовувалися такі прийоми:

- демонстрація педагогом доброзичливого ставлення, як до мами, так і до дитини: ласкаве звернення до дитини на ім'я; зоровий контакт «очі в очі»; рухові і тактильні дії — погладжування дитини, погладжування руками дитини очей, рота, щік мами, педагога; «зараження дитини емоціями» радості, задоволення. При

цьому педагогом використовувалися: міміка, жести, голосове модулювання (розмовний голос, шепітна мова);

- проведення педагогом рухливих ігор з пальчиками, ручками, ніжками дитини при використанні потішок і коротких віршів;

- показ різноманітних за кольором, формою, величиною предметів та іграшок;

- показ предметів, іграшок різноманітних за своїми температурними характеристиками;

- демонстрація музичних інструментів, що звучать;

- «сюрпризні моменти», засновані на цікавості коробочок, кошиків, хлопавок, мішечків та інших предметів;

- пред'явлення несподівано з'являючих і несподівано зникаючих предметів і іграшок;

- заохочення дитини по ходу виконання завдання і в кінці завдання;

- показ дидактичних іграшок, іграшок-забав і способів дії з ними;

- спонукання малюка діяти спільно з педагогом, використовувати вказівний жест, виробляти дію з предметом по наслідуванню дій дорослого, по жестової інструкції з мовним супроводом, діяти по показу, самостійно виконувати посильне для нього завдання;

- спонукання дитини маніпулювати різними предметами по-різному, орієнтуючись на їх фізичні властивості; самостійно виконувати спочатку знайомі, а потім і нові дії; ставити разом з педагогом ігрову задачу і по можливості вирішувати її самостійно; звертатися до дорослого з різними проханнями (вибирати ті ігри та завдання, які сподобалися і викликати дорослого на спільну гру).

У процесі співпраці з дорослим дитині пропонували наступні ігри та ігрові завдання «пограємо з іграшкою бі-ба-бо», «Візьми кубик» «знайди брязкальця» «де мама?», «Хто в будиночку живе?», «Де лялька?», «Ось Петрушка», «що в коробці?», «Хто як кричить?», «Пограємо з брязкальцями» та ін.

Слід підкреслити, що в роботі з дітьми здійснювався диференційований підхід. Діти із середнім рівнем сформованості предметних дій після невеликої кількості занять активно взаємодіяли з педагогом, могли діяти по мовної інструкції дорослого, зверталися з різними проханнями до педагога в ході змістовного спілкування (жестами, мовними висловлюваннями: «Дай», «Каті м'яч», «Ту-тук», «Так», «У», іноді плачем висловлювали небажання припинити гру). Багато активно повторювали слова-назви предметів за педагогом. Діти готові були перейти до активних предметних дій. Діти з низьким і дуже низьким рівнем при форму-

ванні інтересу до співпраці з дорослим потребували більшої кількості занять. Ці діти довгий час діяли спільно з педагогом. Вони насилу переходили від спільних дій до дій по наслідуванню, потім до дій по жестової інструкції і по показу, з проханнями до педагога не зверталися. У процесі дії з предметами, іграшками у них відзначалися звуконаслідування: «Пі-Пі», «ав-ав», «Ам-ам», «Мі»- ведмедик, «Топ-топ», «Тук-тук», «Ляля» та ін.

В результаті корекційно-педагогічної роботи до кінця року у дітей з'явилися такі досягнення:

- діти охоче вступали в контакт з педагогом, включалися в спільну з ним предметну діяльність;

- спілкування дітей з дорослими прийняло форму ситуативно-ділової взаємодії з елементами мовного спілкування;

- діти виявляли стійкий інтерес до предметів та іграшок.

Висновки. Запропоновані напрямки корекційної роботи по формуванню предметної діяльності у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС сприяли завершеності попереднього етапу розвитку — маніпулятивної діяльності і забезпечили розвиваючий ефект в становленні предметної діяльності як провідної, а також появи передумов до ігрової та продуктивної видам дитячої діяльності.

Представлений підхід до вивчення і розробки змісту корекційно-педагогічної роботи по формуванню предметних дій у дітей раннього віку з органічним ураженням ЦНС не претендує на вичерпне вирішення проблеми становлення предметних дій у дітей досліджуваної категорії, разом з тим, позначає перспективи для подальших досліджень в цій області і може бути використано в роботі фахівців-практиків в умовах груп короткочасного перебування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дегтяренко Т. В. Взаємозв'язок між показниками, які характеризують ступінь порушень перцептивно-когнітивних і психомоторних функцій. *Експериментальна і клінічна медицина*. 2016. № 2(71). С. 69–73.

2. Дегтяренко Т.В., Ковиліна В.Г. Психофізіологія розвитку: Підручник для студентів закладів вищої освіти. К.: УАІД «Рада», 2022. 327 с.

3. Дегтяренко Т., Шевцова Я. Діагностика та корекція психомоторних порушень у розумово відсталих дітей: навч. посіб. Одеса: ВМВ. 2015. 216 с.

4. Тарасун В.В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрямками реалізації. Монографія. К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2012. 412 с.